

Gelijke kansen door onderwijs en
cultuurparticipatie/-educatie
Kennissynthese

K^L
A C

Inhoud

1 Inleiding	3
Achtergrond en doel kennissynthese	3
Achterstandsleerlingen en achterstandsscholen; wat betekent dat?	3
Wat is kansengelijkheid?	4
2 De achterliggende mechanismen: hoe ontstaan ongelijke kansen en hoe worden ze in stand gehouden?	5
Kansen gekregen of eigen verdienste?	5
2.1 Kansen(on)gelijkheid, thuis en school	5
2.2 Kansen(on)gelijkheid: de bredere sociale omgeving	7
De invloed van de school, buurt en regio op gelijke kansen	7
3 De rol van cultuurparticipatie en -educatie binnen en buiten school voor (on)gelijke onderwijskansen	9
Doel cultuurparticipatie- en educatie	9
Cultuurparticipatie- en educatie als drijver en mogelijke bestrijder van onderwijsongelijkheid	9
4 Gelijke kansen: aansluiting bij en verbinding met de doelgroep	11
Inzicht krijgen in en aansluiten bij de leefwereld van de leerling	11
Het verbinden van de verschillende sociale omgevingen	13

1 Inleiding

Achtergrond en doel kennissynthese

In het kader van gelijke kansen richt de regeling *Cultuureducatie met Kwaliteit III* zich ook op het bereiken van scholen die nog niet hebben deelgenomen in eerdere periodes. Dit gaat in de meeste gevallen om scholen met een hoge achterstandsscore of scholen die om andere redenen leerlingen minder culturele mogelijkheden (kunnen) bieden, bijvoorbeeld vanwege een schrale culturele omgeving.¹ De verbinding van de binnen- en buitenschoolse culturele (leer)omgeving wordt om meerdere redenen van belang geacht om kansengelijkheid te vergroten, voor alle kinderen.²

Centraal in deze kennissynthese staat het verbinden van kennis over (on)gelijke kansen in het onderwijs met cultuurparticipatie en -educatie. Het doel van deze synthese is de uitvoerende organisaties verbonden aan het programma Cultuureducatie met Kwaliteit vanuit bestaande onderzoeken en kennis een leidraad te bieden om plannen te maken voor de nieuwe beleidsperiode 2021-2024. De synthese biedt op basis van desk research inzicht in en handvatten voor de bijdrage van kunst- en cultuureducatie/participatie aan het vraagstuk van gelijke (onderwijs)kansen. Speciale aandacht is hierbij voor het vergroten van (gelijke) kansen voor leerlingen en scholen gekenmerkt door een hoog risico op onderwijsachterstand.

Achterstandsléerlingen en achterstandsscholen; wat betekent dat?

Wanneer er wordt gesproken over ‘achterstandsscholen’ gaat het in feit om scholen met relatief veel leerlingen met een (risico op) een onderwijsachterstand ofwel ‘achterstandsléerlingen’. Vanwege de hardnekkige ongelijke kansen in en door het onderwijs in Nederland, is er in 2019 een wijziging in het onderwijsachterstandenbeleid doorgevoerd. Het uitgangspunt van dit beleid is dat het onderwijs de ongelijke kansen die kinderen van thuis meekrijgen compenseert.

Of een leerling wordt gezien als een achterstand leerling wordt sinds 2019 door het CBS berekend op basis van de volgende indicatoren: het opleidingsniveau van beide ouders, het herkomstland van de moeder, de verblijfsduur van de moeder in Nederland, het gemiddelde opleidingsniveau van alle moeders op de school en of de ouders in de schuldsanering zitten.^{3 4} Deze indicatoren hangen sterk samen met de sociaaleconomische herkomst van een leerling. Kortom, de sociaaleconomische thuissituatie van de leerling en die van de leerling populatie van een school bepaalt of er sprake is van een achterstand leerling en/of achterstandsschool. De term achterstand impliceert duidelijk dat er sprake is van kansengelijkheid.

1 <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/06/achterstandsscores-per-school-2019>

2 <https://www.cultuureducatiemetkwaliteit.nl/>

3 https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2019/45/de-nieuwe-onderwijsachterstandenindicator-primair-onderwijs.pdf

4 <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voorschoolse-en-vroegschoolse-educatie/financiering-onderwijsachterstanden>

Wat is kansenongelijkheid?

Als het gaat om onderwijsachterstand wordt er vaak gesproken over kansenongelijkheid. Maar wat betekent dit nu eigenlijk? Het krijgen en kunnen pakken van kansen in onze samenleving hangt sterk samen met de sociale positie van een persoon. In onze samenleving heeft niet iedereen dezelfde kans op een wo diploma, op een lang leven in goede gezondheid of een goed betaalde baan. Dit hangt nauw samen met de sociaaleconomische herkomst van een persoon. Kansenongelijkheid houdt dan in dat sommige individuen in onze samenleving minder kansen krijgen op allerlei terreinen dan anderen, op basis van hun lagere sociaaleconomische positie.⁵ Kortom, de kansen op een 'succesvolle' onderwijsloopbaan en al de daarbij horende voordelen zoals een betere gezondheid, huisvesting of helpend sociaal netwerk zijn niet gelijk verdeeld, waarbij de kansen groter zijn voor kinderen en jongeren die opgroeien in een gezin met een hogere sociaaleconomische positie dan voor hun peers in gezinnen met een lagere sociaaleconomische positie.⁶

In deze kennissynthese staat de relatie tussen (on)gelijke kansen in onderwijs en cultuurparticipatie/-educatie centraal. Vanuit een sociologisch perspectief wordt de rol van cultuurparticipatie/-educatie beschreven in het ontstaan en in stand houden van onderwijsongelijkheid, maar ook welke mogelijkheden cultuurparticipatie/-educatie biedt om deze kansenongelijkheid te doorbreken.

5 Klopogge, J. en de Wit, W. (2015). Het onderwijsachterstandenbeleid na 2015. Literatuurstudie t.b.v. expertbijeenkomst OAB, September 2015. Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

6 B. Nolan, W. Salverda, D. Checchi, I. Marx, A. McKnight, I.G. Tóth and H. van de Werfhorst (Eds.). (2014). *Changing inequalities and societal impacts in rich countries: thirty countries' experiences*. Oxford: Oxford University Press

2 De achterliggende mechanismen: hoe ontstaan ongelijke kansen en hoe worden ze in stand gehouden?

Ongelijke kansen in onderwijs en cultuurparticipatie/-educatie zijn een hardnekkig fenomeen. Dit komt doordat deze kansen in grote mate worden overgedragen van ouders op kinderen, maar ook doordat kansenongelijkheid in stand gehouden wordt door instituties zoals scholen en de heersende cultuur in een samenleving. Er zijn verschillende theorieën die inzicht geven in de mechanismen ten grondslag aan kansenongelijkheid. Het zijn veelvuldig getoetste en bewezen verklaringen van (delen van) het ontstaan en voortdurende bestaan van ongelijke kansen. Een aantal van deze theorieën en de toepassingen worden hier besproken.

Kansen gekregen of eigen verdienste?

In Nederland streven we naar een meritocratische samenleving, dat wil zeggen een samenleving waarin je op eigen verdienste ('achievement') bepaalt wat je kansen zijn. De sociale positie van je ouders zou daarin niet doorslaggevend zijn. Daarom vinden we het bijvoorbeeld belangrijk dat er een cito-toets is, waardoor de competenties van een kind objectief gemeten worden.

Maar hoewel het streven naar een meritocratische samenleving in allerlei beleidsimpulsen en ontwikkelingen wordt nagestreefd, en inderdaad de sociale mobiliteit in onze samenleving is toegenomen de afgelopen decennia, worden kansen toch nog vaak bepaald door je sociale herkomst ('ascriptie').⁷ En daarmee zijn ze dus nog steeds ongelijk verdeeld. Dit zie je bijvoorbeeld terug in het feit dat kinderen met dezelfde cito score en competenties maar een verschillende sociaaleconomische achtergrond, toch regelmatig een ander schooladvies krijgen.⁸ Hoe komt dat nou, dat die ongelijkheid bestaat en dus ook vandaag de dag nog heel duidelijk zichtbaar is? En wat is de rol van het onderwijs en cultuurparticipatie/-educatie bij het in stand houden maar ook doorbreken van dit mechanisme? We beantwoorden deze vragen vanuit de verschillende omgevingen waarin een leerling zich begeeft, en die samen een belangrijke rol spelen bij kansengelijkheid: de thuisomgeving, school, en de bredere omgeving.

2.1 Kansen(on)gelijkheid, thuis en school

'Wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje'. Eigenlijk is dat de essentiële verklaring van onderwijsongelijkheid, waarbij de opvoeding in het ouderlijk huis een doorslaggevende rol speelt. Een theorie waarin deze verklaring beschreven wordt is de sociale en culturele reproductie theorie.⁹ Deze theorie is dominant in onderzoek naar (on)gelijke onderwijskansen, en kent aan cultuurparticipatie/-educatie een cruciale rol toe.

7 De Beer, P., & Van Pinxteren, M. (Eds.) (2016). Meritocratie. Op weg naar een nieuwe klassensamenleving? Amsterdam: Amsterdam University Press. https://pure.uva.nl/ws/files/1769882/178056_Meritocratie.pdf

8 <https://www.ocwincijfers.nl/onderwijs/dashboard-gelijke-kansen>

9 Bourdieu, P., & Passeron, J.C. (1977): Reproduction in education, society and culture. London, UK: Sage/Theory, Culture & Society.

De kern van de sociale en culturele reproductie theorie is dat de opvoeding van ouders in grote mate de onderwijskansen van hun kind bepalen. Vooral aan de culturele opvoeding wordt in dit proces een belangrijke rol toebedeeld, vanwege de nauwe samenhang tussen culturele hulpbronnen of cultureel kapitaal in het ouderlijk huis en de normen en benodigde competenties in het onderwijs. Met 'gunstige' culturele hulpbronnen gaat het om een hoger opleidingsniveau en kennis van kunst en cultuur, maar ook om culturele bezittingen en gebruiken, zoals een piano in de woonkamer, kunnen meepraten over literatuur en weten hoe je je gedraagt in een museum. Met name in het hoger onderwijs zijn dergelijke culturele hulpbronnen van belang om succesvol te zijn, vandaar dat ze ook als 'gunstig' worden gezien.¹⁰ In het hoger onderwijs wordt bijvoorbeeld uitgegaan van een bepaald basis niveau aan leesvaardigheden, 21^e eeuwse vaardigheden en sociale vaardigheden. Leerlingen die deze vaardigheden van huis uit meekrijgen ervaren minder drempels en meer kansen in hun schoolloopbaan.

Het zijn vooral gezinnen met een hogere sociaaleconomische status die over deze gunstige vormen van cultureel kapitaal beschikken. Daarbij komt dat ouders met een hogere sociaaleconomische positie vaak ook hogere ambities hebben voor hun kinderen en zij meer bekend zijn met zowel de formele als ongeschreven regels die in het onderwijs (en daarbuiten) van belang zijn, dan ouders uit lagere sociaaleconomische gezinnen.¹¹ Bovendien hebben gezinnen met een hogere sociaaleconomische status ook een meer 'gunstig' sociaal kapitaal; zij hebben een sociaal netwerk (zoals vrienden, kennissen en collega's) met een veelal gelijk sociaaleconomisch niveau, dat hen kan helpen en informeren.¹² De voordelen van opgroeien in een hogere sociaaleconomische omgeving zijn bovendien vaak cumulatief. Er wordt in die zin ook wel gesproken over het Matteus-effect, in het kort ook vaak verwoord als 'the rich get richer, the poor get poorer'.¹³

Het Nederlandse schoolsysteem is van oudsher gebaseerd op de gewoonten, normen en waarden van de sociale elite in de samenleving. Kinderen uit deze hogere sociaaleconomische gezinnen hebben daarmee een voorsprong.¹⁴ Omdat ze dus vanaf hun geboorte al in een dergelijke omgeving opgroeien en een behoorlijke rugzak met bezit, kennis en ervaring meekrijgen van hun hoger opgeleide ouders. Hierdoor is er sprake is van *selectie en zelfselectie*. Kinderen die niet in een dergelijke hoog sociaaleconomische omgeving opgegroeid zijn voelen zich niet zo thuis op school (zelfselectie), bovendien moeten zij starten op een (hoog) niveau dat voor

10 Notten, N. (2016). Opvoeding en ongelijke kansen: de rol van de culturele opvoeding bij de overdracht van ongelijke kansen tussen generaties. <http://library.oapen.org/bitstream/id/998fd09e-ed2f-45f1-8078-5d2ff329babe/610150.pdf#page=66>

11 Kloosterman, R., Notten, N., Tolsma, J., & Kraaykamp, G. (2010). The effects of parental reading socialization and early school involvement on children's academic performance: A panel study of primary school pupils in the Netherlands. *European Sociological Review*, 27(3), 291-306.

12 Lareau, A. (2003). *Unequal Childhoods. Class, Race, and Family Life*. Berkeley, CA: University of California Press

13 Stanovich, Keith E. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly* 21 (4), 360-407.

14 <https://www.socialevraagstukken.nl/interview/herman-van-de-werfhorst-over-toenemende-onderwijsongelijkheidwe-zijn-terug-bij-af/>

hen niet reëel is, en scoren zij daarom lager (selectie).¹⁵

Sommige kinderen hebben dus minder kansen in het onderwijs. Niet omdat ze de competenties niet hebben, maar omdat ze opgroeien in een (thuis)omgeving die minder gunstige en/of schoolse culturele en sociale hulpbronnen biedt. En dit is kansenongelijkheid: de kaarten zijn eigenlijk al geschud voordat de schoolloopbaan daadwerkelijk begonnen is.¹⁶

2.2 Kansen(on)gelijkheid: de bredere sociale omgeving

Naast gezin en school, zijn ook de buurt, wijk en regio van belang. Deze verschillende omgevingen hangen onderling nauw samen en spelen ieder een rol bij kansen(on)gelijkheid.¹⁷ Ook volgens de *ecologische systeemtheorie* wordt de ontwikkeling van een kind of individu gezien en verklaard vanuit zijn relatie met de sociale omgeving.¹⁸ De sociale omgeving, en dus ook de invloed daarvan, bestaat uit verschillende systemen; van een meer directe invloed zoals het ouderlijk gezin, school, de muziekvereniging en vrienden en de wisselwerking daartussen (micro en meso systeem), tot steeds minder directe invloeden in opeenvolgend het exosysteem (zoals de buurt, het sociale netwerk van ouders) en macro systeem (zoals religie of cultuur in een regio of land). Later is daar nog het chronosysteem aan toegevoegd, wat verwijst naar de levensfase waarin een persoon zich bevindt. Deze systemen of sociale omgevingen en de invloeden daarvan hangen onderling samen, interacteren met elkaar en verklaren de invloed van iemands sociale omgeving op diens ontwikkeling en dus ook kansen in het leven. Zowel de ecologische systeemtheorie als sociale en culturele reproductie theorie stellen dat de sociale omgeving sterk bepalend is voor de ontwikkeling en dus kansen van een kind; de reproductietheorie verklaart hoe dit leidt tot (on)gelijke kansen, de ecologische theorie biedt inzicht in hoe de verschillende sociale omgevingen elkaar hierin kunnen versterken of compenseren.

De invloed van de school, buurt en regio op gelijke kansen

De sociaaleconomische positie van ouders hangt in sterke mate samen met bijvoorbeeld de buurt of wijk waarin een kind opgroeit en ook de schoolkeuze die gemaakt wordt. Wijken zijn namelijk vaak homogeen; er is weinig variatie in de sociaaleconomische positie van de bewoners. Dit betekent dat kinderen die van huis uit minder kansen meekrijgen vaak ook opgroeien in een bredere sociale omgeving waar minder kansen (minder sociale, economische en culturele hulpbronnen) zijn. En deze factoren beïnvloeden elkaar. De hulpbronnen vanuit thuis bepalen zo ook in grote mate naar welke school een kind of jongere gaat. En dit heeft weer

15 Van den Bergh, L., Denessen, E. & Volman, M. (red.) (2019) *Werk maken van gelijke kansen*. https://newsroom.didactiefonline.nl/uploads/def%20TBU19_BOEK_Gelijke%20kansen%20165x240%20ZW_BW%201e%20druk_DIGITAAL_DEF.pdf

16 <https://didactiefonline.nl/blog/blonz/sociale-ongelijkheid-in-het-onderwijs-is-hardnekkig/>

17 https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2019/45/de-nieuwe-onderwijsachterstandenindicator-primair-onderwijs.pdf

18 Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press

invloed op de schoolprestaties en cultuurparticipatie van kinderen.¹⁹ ²⁰ Leerlingen presteren minder goed op scholen met een lager gemiddeld opleidingsniveau van de ouders, dit wordt ook wel aangeduid als een *compositie effect*. Maar ook de *contextkenmerken* van een school spelen een rol, zoals geografische ligging, schoolgrootte en faciliteiten.²¹ Zo hebben sommige scholen wel een bibliotheek of theatterruimte, of zoeken zij die buitenshuis op, terwijl andere scholen deze faciliteiten niet opzoeken en daarmee de bijbehorende kennis en vaardigheden niet kunnen stimuleren bij hun leerlingen.

Niet alleen tussen scholen, maar ook tussen buurten, wijken en regio's kunnen kansen ongelijk verdeeld zijn. Buurten, wijken en regio's verschillen in het aandeel hoger sociaaleconomische gezinnen, in het aanbod in onderwijs, sport en speelmogelijkheden voor kinderen, maar ook in cultureel aanbod.²² ²³ ²⁴ Daarbij komt dat ook normen, waarden en ambities kunnen verschillen in de diverse sociale omgevingen.²⁵ Omdat de samenhang tussen de sociaaleconomische positie van een gezin, schoolkeuze en leefomgeving sterk is, betekent dit vaak dat kinderen die vanuit thuis minder bagage meekrijgen ook in een sociale omgeving opgroeien waar minder hulpbronnen en kansen zijn.

19 Opendakker, M. C., & Damme, J. van, (2006). Differences between secondary schools: A study about school context, group composition, school practice, and school effects with special attention to public and Catholic schools and types of schools. *School effectiveness and School improvement*, 17(1), 87-117.)

20 https://www.academia.edu/2251372/Van_generatie_op_generatie

21 Borland, M. V., & Howsen, R. M. (2003). An examination of the effect of elementary school size on student academic achievement. *International Review of Education*, 49, 463-474.

22 <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaat2019/waar-wonen-de-armen-in-nederland/>

23 <https://www.achterhoekvo.nl/datastream.aspx?type=doc&sessionId=zye0zkppytpumqk2x5ut5rbb/> Leerlingdaling digitale versie.pdf/

24 www.cultuureducatiemetkwaliteit.nl/over-cmk/#wie-doet-er-al-mee

25 Poolman, B. G., Doornenbal, J. M., Leseman, P. P. M. & Minnaert, A. E. M. G. (2018). Opvattingen en verwachtingen van moeders op het Groninger platteland. *Pedagogische studiën*, 95(2), 57-85

3 De rol van cultuurparticipatie en -educatie binnen en buiten school voor (on)gelijke onderwijskansen

En wat is nu de rol van cultuurparticipatie en -educatie bij kansengelijkheid, tegen het licht van de verschillende sociale omgevingen waarin een kind opgroeit?

Doel cultuurparticipatie- en educatie

De Nederlandse overheid stelt dat cultuur in de eerste plaats een eigen waarde heeft, maar hecht daarnaast ook veel belang aan cultuur door de maatschappelijke functie (Cultuurbrief, 2018).²⁶ Het doel van cultuurparticipatie en -educatie is het bijdragen aan de algemene ontwikkeling en vorming van individuen en de samenleving als geheel.^{27 28} Cultuurparticipatie en -educatie kan een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van 21^e-eeuwse vaardigheden van kinderen en jongeren door het (aan)leren van creatieve vaardigheden en probleemoplossend vermogen.²⁹ Kortom, van culturele kennis en vaardigheden wordt verondersteld dat ze bijdragen aan opwaartse mobiliteit, ofwel (meer) kansen en ontwikkelingsmogelijkheden voor kinderen en jongeren om de sociale ladder op te klimmen.³⁰ En dit is belangrijk wanneer het gaat om kansen(on)gelijkheid. Maar hoe werkt dat dan?

Cultuurparticipatie- en educatie als drijver en mogelijke bestrijder van onderwijsongelijkheid

Belangrijk is stil te staan bij het feit dat culturele evenementen en activiteiten verschillen in de *cognitieve stimulans* en de *sociale vaardigheden en sociale waardering* zij bieden. Zo zijn er culturele activiteiten die kennis en vaardigheden opleveren die in de schoolsetting erg gewaardeerd worden. Dit zijn daarmee dus 'gunstige' vormen van cultuurparticipatie- en educatie. Dit zijn vaak de wat complexere culturele activiteiten, die (voor)kennis vragen om het te begrijpen. Voorbeelden zijn het bezoeken van een theatervoorstelling, het volgen van gitaarles of het schrijven van verhalen. Deze culturele activiteiten stimuleren de cognitieve ontwikkeling van kinderen en jongeren, maar ook sociale vaardigheden en sociale normen die goed aansluiten bij de schoolcultuur. Zoals het leren omgaan met en aanspreken van volwassenen en welk gedrag in een bepaalde situatie passend is. Culturele activiteiten die dat minder doen zijn meer toegankelijk van aard, bijvoorbeeld het bezoeken van een pretpark of bioscoop.

Omdat de 'gunstige' vormen van cultuurparticipatie en -educatie vooral voorkomen in gezinnen met een hogere sociaaleconomische positie, hebben deze kinderen meer kansen op school. Omdat zij hierdoor meer voorkennis hebben, maar ook, of gezien de recente ontwikkelingen in het (cultuur)onderwijs misschien vooral, omdat zij zich meer thuis voelen in culturele

26 <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/documenten/rapporten/2018/03/12/cultuur-in-een-open-samenleving>

27 <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/cultuuronderwijs>, pagina bezocht in april 2020

28 <https://www.curriculum.nu/voorstellen/kunst-cultuur/uitwerking-kunst-cultuur/>

29 <https://www.cultuureducatiemetkwaliteit.nl/over-cmk/>, pagina bezocht in april 2020

30 Lareau, A. (2015). Cultural Knowledge and Social Inequality. *American Sociological Review*, 80(1), 1-27. <https://doi.org/10.1177/0003122414565814>

instituten en de hierbij passende sociale vaardigheden en normen hebben geleerd.^{31 32} Kinderen uit een lager sociaaleconomisch gezin en/of met een onderwijsachterstand hebben vanuit thuis deze kennis en vaardigheden niet of minder meegekregen en zullen daardoor minder vaak deelnemen aan dergelijke culturele activiteiten binnen en buiten school.³³

Deze continue bevestiging van de sociale en culturele reproductie theorie in combinatie met het mechanisme van (zelf)selectie maakt dat het belangrijk is om beter aan te sluiten bij het thuismilieu wil cultuurparticipatie en -educatie bijdragen aan kansengelijkheid. Dit betekent ongelijke ondersteuning en dus ongelijk cultuuronderwijs om deze kennis en vaardigheden aan kinderen en jongeren aan te bieden die dit niet van huis uit meekrijgen.³⁴ Belangrijk is om door cultuurparticipatie- en educatie niet juist de kansenongelijkheid en onderwijsongelijkheid te vergroten ('matteuseffect'), maar verbinding te zoeken met de sociale omgevingen waarin kinderen met een onderwijsachterstand zich begeven ('thuis voelen') om ook deze kinderen (meer) kansen te bieden.^{35 36}

31 <http://www.emielheijnen.net/files/RTAC%20EMIELHEIJNEN.pdf>

32 <https://www.curriculum.nu/voorstellen/kunst-cultuur/uitwerking-kunst-cultuur/>

33 https://www.academia.edu/2251372/Van_generatie_op_generati

34 Van den Bergh, L., Denessen, E. & Volman, M. (red.) (2019) *Werk maken van gelijke kansen*. https://newsroom.didactiefonline.nl/uploads/def%20TBU19_BOEK_Gelijke%20kansen%20165x240%20ZW_BW%201e%20druk_DIGITAAL_DEF.pdf

35 <https://www.lkca.nl/opinie/dilemma-soms-zorgen-stimuleringsmaatregelen-voor-cultuureducatie-juist-voor-kansenongelijkheid/>

36 https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/2020/03/Culturele_democratie_N_Wilson.pdf

4 Gelijke kansen: aansluiting bij en verbinding met de doelgroep

Uit het voorgaande blijkt dat culturele en sociale hulpbronnen belangrijk zijn voor kansengelijkheid in het onderwijs, belangrijker dan economische hulpbronnen. Dan is het zaak dat juist kinderen in lagere sociaaleconomische gezinnen meer mogelijkheden krijgen en gestimuleerd worden in het vergaren van deze culturele en sociale hulpbronnen. Dan zijn er eigenlijk twee mogelijkheden: a) kinderen en jongeren stimuleren om zich actief de cultuur op school eigen te maken om meer kansen te krijgen, en/of b) vanuit de schoolse cultuur naar het thuismilieu en de andere sociale omgevingen van de kinderen en jongeren toe te bewegen.

Uit ervaring weten we inmiddels dat route a niet altijd effectief is, vooral als het gaat om kinderen en met (een risico op) onderwijsachterstand en hun ouders. Route a vraagt van deze kinderen en gezinnen namelijk een actieve beweging richting school, waartoe zij vaak niet in staat zijn. Het activeren van de doelgroep, kinderen met een (risico) op onderwijsachterstand en hun ouders, blijkt niet altijd eenvoudig. Om verschillende redenen en ervaringen in het verleden (bijvoorbeeld langdurige stress, wantrouwen, uitsluiting, laaggeletterdheid) en de sterke intergenerationele overdracht hiervan, blijken deze gezinnen vaak niet te reageren op 'traditionele' uitnodigingen (via een brief of oproep in de media) tot participatie. Zowel op school (ouderbetrokkenheid) als in de directe sociale leefomgeving (deelname buurtactiviteiten, lidmaatschap toneelvereniging) is deze groep ondervertegenwoordigd.

Vanuit diverse domeinen, zoals het onderwijs en partijen in het sociaal domein, is hier de laatste jaren meer aandacht voor. Hoe benaderen we deze 'kwetsbare' groep ouders en hun kinderen? Daarom is er steeds meer aandacht voor route b; het actief bewegen vanuit de schoolse cultuur richting de kinderen en gezinnen om wie het gaat, en aansluiting zoeken bij hun leefwereld. Belangrijke ingrediënten voor een succesvolle benadering blijken onder meer: het opbouwen en langdurig onderhouden van een vertrouwensband, de verbindende rol van een ambassadeur of sleutelpersoon (bijvoorbeeld een buurtregisseur, buurvrouw of leerkracht), laagdrempeligheid en aansluiten bij de leefwereld van deze gezinnen en luisteren naar de behoefte die er daadwerkelijk is bij deze doelgroep.^{37 38 39}

Inzicht krijgen in en aansluiten bij de leefwereld van de leerling

Een belangrijke taak van professionals (van sociaal werker, leerkracht tot cultuurcoach) bij het bieden van kansen aan kinderen en jongeren uit lage sociaaleconomische gezinnen is dus aansluiting zoeken bij de thuisomgeving. Dit kan zowel voor kinderen als professionals waardevol zijn. Kinderen leren niet alleen in school, maar ook daarbuiten. De theorie *funds of knowledge* stelt dat kinderen over veel kennis beschikken en dat zij leren door de ervaringen die zij buiten

37 <https://versvak.be/laaggeletterdheid-en-schulden-staan-niet-los-van-elkaar-hoe-pak-je-deze-problematiek-aan/>

38 <https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2019/01/Inwoners-in-de-hoofdrol-Pharos.pdf>

39 http://in04.hostcontrol.com/resources/be9010f77adef2/5fe478868e/file-object/Notten_2018_Dichtbij%20de%20laaggeletterde%20ouder.pdf

school opdoen; binnen hun gezin, familie of de wijk waarin ze wonen.⁴⁰ Dit is voor leerkrachten en professionals in het algemeen vaak verborgen kennis. Door van deze 'buitenschoolse kennis' in de schoolse setting en cultuur gebruik te maken wordt niet alleen de ontwikkeling van kinderen gestimuleerd, maar kinderen voelen zich ook gezien, hetgeen bijdraagt aan hun zelfvertrouwen en motivatie voor school. Het waarderen en gebruiken van deze buitenschoolse kennis zorgt voor de aansluiting tussen school en thuis en de bredere sociale omgevingen. Leerlingen krijgen zo mee dat wat zij buiten school doen en leren ook belangrijk is, waardoor de eerder genoemde zelfselectie, zowel in hun onderwijsloopbaan als bijvoorbeeld bij het benaderen van culturele instellingen, minder sterk een rol zal spelen en hun geloof in eigen kunnen vergroot wordt.^{41 42 43 44}

Een andere manier om de aansluiting tussen binnenschools en buitenschools vorm te geven is door zowel professionals als leerlingen zich bewust te maken van de verschillende rollen die zij (kunnen) spelen in al de sociale omgevingen waarin ze zich bewegen (zoals school, thuis, vrienden, sportvereniging). Dit sluit aan bij de *dramaturgische roltheorie*.⁴⁵ Zowel leerlingen als professionals begeven zich in verschillende sociale omgevingen, en spelen zo als het ware verschillende rollen. Het kind of de jongere spreekt bijvoorbeeld thuis een andere taal (zowel letterlijk als figuurlijk) dan op school. Ook gedragen jongeren zich meestal anders tijdens hun bijbaan bij de AH of bij hun stageplek, dan in de klas, bij hun vrienden of thuis. In verschillende sociale omgevingen gedragen zowel professionals als leerlingen zich anders. Maar door hiervan gebruik te maken, van het beheersen van deze verschillende rollen, kunnen kinderen en professionals zich ook makkelijker bewegen tussen en binnen deze verschillende sociale omgevingen. De docent of professional kan hierbij het verschil maken; deze kan het kind of de jongere laten beseffen dat ze de verschillende rollen die ze spelen of 'talen' die ze spreken ook kunnen bewust kunnen verwisselen of inzetten.^{46 47} Hierdoor krijgen kinderen en jongeren met een (risico op) onderwijsachterstand meer kansen en leren ze ook hoe ze deze kunnen pakken.

40 Moll, L., Amanti, C., Neff, D., & González, N. (1992). Funds of knowledge for teaching: Using a qualitative approach to connect homes and classrooms. *Theory into Practice*, 31(2), 132-141

41 *Caring for Cultural Freedom: an ecological approach to supporting young people's cultural learning*. This report has been commissioned by A New Direction and written by Dr. Nick Wilson & Dr. Jonathan Gross from the Department of Culture, Media & Creative Industries (CMCI), King's College London.
<https://www.kcl.ac.uk/artshums/depts/cmci/index.aspx>

42 Holden, J. (2016). *Organism Not Mechanism: An Ecological Approach to Cultural Learning*. A New Direction.

43 Van den Bergh, L., Denessen, E. & Volman, M. (red.) (2019) *Werk maken van gelijke kansen*. https://newsroom.didactiefonline.nl/uploads/def%20TBU19_BOEK_Gelijke%20kansen%20165x240%20ZW_BW%201e%20druk_DIGITAAL_DEF.pdf

44 <https://didactiefonline.nl/artikel/buitenschoolse-kennis-maakt-je-les-rijker>

45 Goffman, E. (2018). *De dramaturgie van het dagelijks leven. Bijleveld (eerste druk 1959)*

46 El Hadioui et al., (2019). Switchen en Klimmen: over het swichtgedrag en de klim op de schoolladder in een grootstedelijke omgeving.

47 <https://didactiefonline.nl/artikel/kansrijke-ladder>

Het verbinden van de verschillende sociale omgevingen

Om kansen te vergroten voor 'kwetsbare' kinderen en gezinnen, is het belangrijk inzicht te krijgen in de verschillende rollen en sociale omgevingen waarin zij zich begeven, en deze omgevingen met elkaar te verbinden. Dit sluit nauw aan bij het idee van *leerecosystemen*, een toepassing van de eerder besproken ecologische systeemtheorie, de aandacht in het sociaal domein voor *kern-/wijkgericht* werken, en het belang en de rol van *culturele gidsen*.⁴⁸ Wat deze drie verschillende perspectieven verbindt, is de meerwaarde zien van het samenwerken van de diverse partijen en professionals in de directe sociale omgeving van een kind en bijdragen aan de lokale leermogelijkheden. Want leren vindt binnenschools en buitenschools plaats, op verschillende momenten en op verschillende plekken in de directe leefomgeving van een kind. En een culturele gids, ofwel iemand die de verbinding maakt tussen het kind en kansrijke sociale omgevingen of culturen die het nog niet (goed) kent, speelt hierbij een belangrijke rol. Door het verbinden van de diverse omgevingen en het bieden van nieuwe perspectieven.⁴⁹

De verbinding tussen de sociale omgevingen van een kind kan vormgegeven worden in een leerecosysteem: een samenwerkingsverband tussen meerdere organisaties in een bepaalde kern of wijk, die kinderen en jongeren diverse leermogelijkheden biedt rond een bepaald onderwerp.⁵⁰ Door aan te sluiten bij de behoefte en interesse van de kinderen, en door laagdrempelig en lokaal ofwel wijk- en kerngericht te werken. Doordat de verschillende partijen elkaar kennen, kunnen zij beter samenwerken en naar elkaar verwijzen. En doordat kinderen en hun ouders vanuit een vertrouwde omgeving in contact komen met diverse mensen met verschillende achtergronden krijgen zij ook verschillende perspectieven en rolmodellen in hun leven. Vooral de band die zij zo krijgen met personen met een hogere sociaaleconomische achtergrond kan hen helpen, doordat deze personen 'gunstige' culturele en sociale hulpbronnen hebben die zij kunnen delen. Dit fenomeen wordt ook wel aangeduid als 'culturele gids'; in de praktijk betekent dit iemand die kwetsbare kinderen en gezinnen kan helpen een weg te vinden door de diverse instituties en materie die van belang zijn voor (meer) onderwijskansen, die een steuntje in de rug kan geven daar waar nodig.

Het zijn juist de kinderen in de gezinnen waar ouders niet goed weten hoe om te gaan met instituties zoals school, waarbij de rol van een culturele gids zo belangrijk is; iemand die een voorbeeld is van hoe het ook anders kan en die de regels kan uitleggen en hulp kan bieden, zowel aan ouder als kind. De leerkracht kan bijvoorbeeld een dergelijke gids zijn, de ouder van een klasgenootje of de cultuurcoach. Want kinderen in lagere sociaaleconomische gezinnen worden minder ondersteund bij het autonoom zijn, en leren minder goed in gesprek te gaan met volwassenen, zoals een leerkracht.⁵¹ Deze kinderen leren thuis niet goed om hulp te

48 Wijk in zicht. Kwalitatief onderzoek naar de dynamiek van leefbaarheid in kwetsbare wijken. Platform 31.

<https://www.platform31.nl/publicaties/wijk-in-zicht>

49 Lareau, A. (2015). Cultural Knowledge and Social Inequality. *American Sociological Review*, 80(1), 1-27.

<https://doi.org/10.1177/0003122414565814>

50 VSC, Naturalis en NEMO (2019) Key findings Leren waar nieuwsgierigheid ontstaat - onderzoek naar leerecosystemen in Nederland.

51 Lareau, A. (2015). Cultural Knowledge and Social Inequality. *American Sociological Review*, 80(1), 1-27.

<https://doi.org/10.1177/0003122414565814>

vragen en krijgen het ook niet zomaar aangeboden. Zij zullen daardoor meer drempels tegenkomen dan kinderen uit hogere sociaaleconomische gezinnen. Maar weten dat dit zo is, betekent ook dat scholen, organisaties en instellingen in de directe omgeving van deze gezinnen iets kunnen doen. Door letterlijk en figuurlijk naar de kinderen en ouders uit deze gezinnen toe te bewegen, om de verschillende culturele en sociale vaardigheden en competenties die zij nodig hebben aan te reiken.⁵² Voor opwaartse mobiliteit zijn kruiwagens nodig, en als die er thuis niet zijn dan speelt de omgeving een grotere rol.

Cultuurparticipatie en -educatie kan een brug vormen, doordat professionals die zich hier mee bezig houden zich zowel op school als daarbuiten kunnen bewegen. Zij kunnen aansluiten bij het thuismilieu van kinderen en een link leggen met het schoolmilieu en de bredere sociale omgevingen. Deze professionals kunnen fungeren als culturele gidsen en kinderen en docenten leren omgaan met de verschillende rollen; zij leren kinderen zowel wat er op school verwacht wordt, maar vertalen ook de schoolse cultuur naar het thuismilieu van het kind.

52 Caring for Cultural Freedom: an ecological approach to supporting young people's cultural learning. This report has been commissioned by A New Direction and written by Dr. Nick Wilson & Dr. Jonathan Gross from the Department of Culture, Media & Creative Industries (CMCI), King's College London.
<https://www.kcl.ac.uk/artshums/depts/cmci/index.aspx>

Colofon

Gelijke kansen door onderwijs en cultuurparticipatie/-educatie

Kennissynthese

Deze kennissynthese heeft plaatsgevonden in opdracht van LKCA en is uitgevoerd door Gelijkschap www.gelijkschap.nl | nataschanotten@gmail.com | 06 83 65 82 58

LKCA
Lange Viestraat 365
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

©LKCA Utrecht, mei 2020

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA | Lange Viestraat 365 | Postbus 452, 3500 AL Utrecht | +31 30 711 51 00 | www.lkca.nl | info@lkca.nl